

Література

1. *Громадянський процесуальний кодекс України: научно-практичний коментарий* / Под ред. В.П. Тертишнікова.- Изд. четвертое, дополн. и перераб.- Харьков: Консум, 1999.- 416с.
2. *Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України Закон України від 21 червня 2001 року*// Голос України. - 2001.- 5 липня. -С.18-20
3. *Про судоустрій України Закон України від 2 лютого 2002 року* // Офіційний Вісник України. - 2002.- №10. – Ст.441.
4. *Борисова Е.А. Апелляція в гражданском и арбитражном процессе.-М.: Юридическое бюро «Городец», 1997.- 160с.*
5. *Шевчук П.І., Кривенко В.В. Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством* // Вісник Верховного Суду України. -2001. -№4.-С.30-39

¹ Борисова Е.А. Апелляція в гражданском и арбитражном процессе.-М.: Юридическое бюро «Городец», 1997.- С.101

² Шевчук П.І., Кривенко В.В. Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством // Вісник Верховного Суду України. -2001. -№4.-С.34

О. Хахуцяк,
ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ України, м. Київ

ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно з Конституцією України – “людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”, а тому створення механізму забезпечення захисту людини в кримінальному судочинстві є особливо актуальним завданням зі сторони правоохоронних органів. В першу чергу це завдання стосується забезпечення права на захист неповнолітніх.

Якщо говорити про право неповнолітнього на захист у кримінальному процесі, то необхідно з'ясувати, що сам термін “захист” треба розуміти у набагато ширшому смислі, ніж це заведено. Якщо розуміти його тільки як право на адвоката (захисника) на досудовому слідстві, то й говорити потрібно як про право на захисника, а захист здійснюється не тільки з допомогою адвоката, але й шляхом надання неповнолітньому певних прав і встановлення деяких обов'язків правоохоронних органів.

Як відомо, той чи інший принцип кримінального процесу покликаний безпосередньо захищати права і законні інтереси людини. Пункт 4 ст.14 Міжнародного Пакту про громадянські й політичні права в деякій мірі конкретизує загально визнані положення і доводить, що у відношенні неповнолітніх процес повинен бути такий, щоб враховувались їх вік і бажання сприяти перевихованню. Дійсно, попередження злочинності серед неповнолітніх і перевиховання осіб, які скоїли злочин, можна визнати одним з важливих завдань держави у справі боротьби зі злочинністю.

Однією з головних гарантій захисту інтересів неповнолітнього в кримінальному процесі є обов'язкове проведення досудового слідства, а також регламентація кола питань, які необхідно з'ясувати:

1) вік неповнолітнього (число, місяць, рік народження);

2) стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього. При наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

3) характеристику особи неповнолітнього;

4) умови життя та виховання неповнолітнього;

5) обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього;

6) наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність.

У разі, коли неповнолітній не досяг шістнадцяти років або якщо його визнано розумово відсталим, при пред'явленні йому обвинувачення та його допиті за розсудом слідчого чи прокурора або за клопотанням захисника можуть бути присутні педагог або лікар, батьки чи інші законні представники неповнолітнього.

Доцільно в деякій мірі змінити термінологію у даній статті та ввести поняття “педагога-психолога” (як це зроблено у проекті КПК). Участь педагога або лікаря можлива й при допиті неповнолітнього, старшого шістнадцятилітнього віку, якщо його признано розумово відсталим. А коли він здоровий, але виникає необхідність участі педагога чи психолога на допиті? Незрозуміло, чому законодавець обмежує право слідчого й самого неповнолітнього? Крім того, виникає питання, чому законний представник обмежений у праві заявляти клопотання про участь педагога, адже законний представник покликаний захищати законні інтереси неповнолітнього?

У частині 3 ст. 438 КПК України говориться про право брати участь у пред'явленні обвинувачення та допиті неповнолітнього педагога, лікаря, батьків або інших законних представників, з дозволу слідчого ставити запитання обвинуваченому і викладати свої зауваження. Після закінчення допиту ознайомитись з протоколом і зробити письмові помітки щодо правильності і повноти записів, які мають місце у протоколі.

На превеликий жаль, у цій статті не вирішується порядок відводу запитання педагога, як це зроблено при допиті неповнолітнього свідка. Те чи інше запитання непрофесійного юриста може мати некоректне формулювання (з точки зору матеріального чи процесуального права), чи може нанести шкоду інтересам слідства та інтересам неповнолітнього.

Тому закон передбачає участь захисника на досудовому слідстві і судовому розгляді у справах про злочини неповнолітніх. Захисник допускається до неповнолітнього з моменту пред'явлення обвинувачення. У справах про злочини неповнолітніх участь захисника є обов'язковою і відмова від захисника не може бути прийнята.

Заочно провадження у справах про злочини неповнолітніх, на думку професора Р. Хісमतулліна, недопустиме “перш за все тому, що при цьому порушується кримінально - процесуальний принцип безпосередності судового розгляду. Відсутність неповнолітнього підсудного в судовому засіданні перешкоджає всебічному, повному й об'єктивному розгляду кримінальної справи. Крім того, повністю втрачається виховно-профілактичне значення суду”¹.

Якщо ми торкнулися виховно-профілактичного значення суду, то необхідно сказати й про закриті судові засідання, яке, у відповідності до ст. 20 КПК, допускається на основі мотивованої ухвали суду чи постанови судді у справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятилітнього віку. Закриті судові засідання для вказаних осіб передбачене законом з метою підвищення виховно-профілактичного впливу судового процесу й захисту психіки підлітка, яка формується, від негативного впливу громадськості. Однак є необхідним надати судді право вирішувати питання про конфіденційність процесу до осіб, які не досягли вісімнадцяти років.

Підводячи підсумок сказаному, слід зазначити, що в зарубіжних країнах існує певна система судових органів щодо захисту прав неповнолітніх. Це судді, які спеціалізуються на розгляді кримінальних справ щодо неповнолітніх, спеціальні суди для неповнолітніх тощо.

Таким чином, кожна стадія кримінального процесу покликана захищати дитину від необґрунтованих дій державних органів, з одного боку, і з іншого – від повторного скоєння злочину.

Література

1. Конституція України. - К., 1996.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. - К., 2001.
3. Хисматуллин Р. Особенности судебного следствия по делам несовершеннолетних // Российская юстиция. – 1999.- № 12.

¹ Хисматуллин Р. Особенности судебного следствия по делам несовершеннолетних // Российская юстиция. – 1999. - № 12.

К. Чаплинський,
*ад'юнкту Національної академії
внутрішніх справ України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ОЧНОЇ СТАВКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Згідно зі ст. 172 КПК України слідчий вправі провести очну ставку між двома раніше допитаними особами, в показаннях яких є суперечності.

В слідчій практиці при розслідуванні злочинів, що вчинені організованими злочинними угрупованнями, нерідко виникає необхідність провадження очних ставок між лідерами (організаторами) цих групувань та її рядовими членами (консультантами, бойовиками, охоронцями).

Рішення про проведення очної ставки слідчий має приймати тільки в тому разі, коли він переконаний, що дана слідча дія сприятиме встановленню істини в справі, а не зашкодить цьому.

Однак відомо, що лідери ОЗГ найчастіше домагаються проведення очних ставок з іншими учасниками групування, що притягуються до кримінальної відповідальності, з метою психологічного впливу на останніх або передачі певних відомостей. Це досягається як при спілкуванні за допомогою спеціальних термінів ("блатної музики"), іноді з використанням міміки та жестикуляції, так і за допомогою передачі записок в ході проведення очних ставок. В подібних ситуаціях провадження очних ставок недоцільно, оскільки результатом їх буде не з'ясування істини в справі, а навпаки, передача необхідної інформації членам злочинного групування про подальшу лінію поведінки на попередньому слідстві; розшифровка наявної доказової бази; негативний вплив на членів ОЗГ, свідків, потерпілих та інших учасників кримінального судочинства.

Концентруючи у своїх руках значні матеріальні кошти та цінності, лідери (організатори) мають можливість наймати для консультацій та захисту членів злочинних групувань найбільш кваліфікованих адвокатів. Іноді вищевказані особи знаходяться на постійному утриманні злочинних угруповань, тому вони зацікавлені, щоб їхня діяльність не була викрита. Захисник стає реальною ланкою прийому-передачі інформації у ланцюгу "воля-СІЗО", що дозволяє створювати та корегувати програми протидії слідчому, визначати обсяг і характер інформації, яку можна подавати слідчому та ін. Практиці відомі випадки, коли захисник особисто або через членів злочинної групи негативно впливає на стійкі позиції потерпілих, свідків, понятих та інших осіб. При цьому захисники за такі дії практично не несуть ніякої відповідальності, а тому важко припинити подібну протиправну діяльність. Це стає можливим внаслідок відсутності реальних гарантій для реалізації у повній мірі положень Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві". Звичайно, цим не могли не скористатися професійні злочинці і керівники організованих злочинних угруповань.

При проведенні очних ставок дії адвокатів потрібно контролювати особливо. Їх необхідно попередньо проінструктувати про порядок постановки питань перед допитуваними (тільки з дозволу слідчого), а у необхідних випадках питання, що підбурюють, наприклад, до відмови від своїх показань учасника очної ставки, знімаються. У випадках непокори захисника вимогам слідчого, очна ставка переривається, і приймаються заходи до дотримання вимог кримінально-процесуального закону.

Вказані міри актуальні, оскільки деякі адвокати, одержавши солідний гонорар, але не володіючи достатніми професійними знаннями, найчастіше саме на очній ставці намагаються "відпрацювати" отримані гроші. Тому законні вимоги особи, що проводить попереднє розслідування, не ущемляють права людини, а спрямовані на виконання вимог закону.

Тому при розслідуванні злочинів вказаної категорії слідчі повинні уважно розглядати можливість задоволення клопотань лідерів (організаторів) злочинних угруповань, а також їх адвокатів, про провадження очних ставок та інших слідчих дій.

Метою проведення очних ставок по справах вказаної категорії можуть бути встановлення істини у справі; спонукання до правдивих показань лідера злочинного групування або його членів; викриття лідера в дачі неправдивих показань; або виконання обов'язкових для слідчого вказівок прокурора чи судді. В залежності від цих обставин змінюються і особливості тактики проведення цієї слідчої дії. Так, в останньому випадку вказівки прокурора (його заступника) органам дізнання і попереднього слідства є обов'язковими для виконання. Але якщо слідчий вважає, що вина обвинуваченого доведена і при наявності відомостей про можливі інциденти (передача інформації, негативний вплив на свідків, потерпілих, членів ОЗГ та ін.), очну ставку доцільно провести формально, у найкоротший проміжок часу, по завершенні якої кожна з допитаних сторін дотримується раніше даних показань. Оскільки проведення очної ставки найчастіше сприяє передачі одним з її учасників, як правило, лідером злочинного угруповання, відомостей для організації подальшої протидії органам попереднього розслідування.

В інших випадках тактику проведення очної ставки слідчий обирає з урахуванням всіх обставин справи (наприклад, враховуючи протиріччя та розбіжності між лідером (організатором) і членами злочинного угруповання).

Тактично правильно буде першим допитати на очній ставці лідера (організатора), який дає правдиві показання, з метою психологічного впливу на співучасників (членів злочинного групування).

Також вдалим можна вважати тактичний прийом, згідно з яким допит починається з лідера (організатора) перед другорядними членами злочинного угруповання й у тому випадку, коли тільки лідер в змозі пояснити дійсне значення того або іншого документа, предмета, явища, походження і роль якого незрозуміла рядовому члену ОЗГ.

В цих випадках значення очної ставки, безумовно, позитивне. Перед провадженням цієї слідчої дії необхідно переконатися в щирості лідера (організатора) злочинної групи, який бажає на очній ставці викрити співучасників.